

# "חמאס מורתע" כמחשבה מייחלת: ניתוח אירוע מתקפת חמאס ב־7 באוקטובר

מתקפת הפתע של חמאס ב־7 באוקטובר הייתה הפתעה אסטרטגית כואבת לישראל. מבחינת סוגי ההפתעות, זו הייתה "הפתעה מרוכזת", משמע - המודיעין של המותקף היה שאנן וטעה בהערכת הכוונות של יעד המודיעין, אף שהכירו היטב. באחריות ראשי המודיעין לאתגר באופן שוטף כל קונספציה, וחבל שהמלצת ועדת אגרנט להקמת גוף מקצועי ואיכותי בתוך המודיעין, אשר יעסוק בכך, התמוססה בשנים האחרונות



**מחבלי חמאס באחד מבסיסי צה"ל.** מערכת הביטחון טעתה ולא הבינה שפעילי חמאס חיכו בסבלנות להזדמנות, ולא באמת שינו את תפיסתם האסטרטגית. צילום: רשתות חברתיות

למקובלת על הדרג המדיני והביטחוני של ישראל, והשפיעה על ההחלטות הביטחוניות, עד מתקפת הפתע? האם הרתעה מול מדינת אויב דומה להרתעה מול ארגון טרור? עד כמה נבחנה באופן ביקורתי ההערכה ש"חמאס מורתע"? ביסוד המאמר עומדת הטענה כי ההערכה שחמאס מורתע, כבסיס בחשיבה האסטרטגית של ישראל, הייתה מנותקת מהמציאות. קונספציה זאת הושפעה ככל הנראה מהמחשבה הקרויה "מחשבה מייחלת" (Wishful thinking)<sup>2</sup>, שתרמה לעיוורון של הדרג המדיני והצבאי בישראל, והייתה גם סיבה חשובה לכישלון המודיעין הישראלי באי-חיזוי המתקפה. חמור מכך, ניכר כי לא היה ניסיון של ממש לאתגר את המחשבה ולבחון את תקפותה לפני שהיא התנפצה אל קרקע המציאות.

מתקפת הפתע של חמאס ב־7 באוקטובר 2023 הייתה הפתעה אסטרטגית כואבת לישראל. מבחינת סוגי ההפתעות, הייתה זו "הפתעה מרוכזת" (Concentrated surprise)<sup>1</sup> שתכנן אויב מוכר, ושמצאה את ישראל לא מוכנה. ניתוח המתקפה מצביע על כך שהערכת מערכת הביטחון שלפיה "חמאס מורתע" הייתה קונספציה (תפיסה) אסטרטגית שגויה שתרמה לשאננות בישראל. תאוריית ההרתעה (Deterrence) התפתחה באקדמיה בארצות הברית ואומצה על ידי הממשל האמריקני בעת המאבק הבין-גושי בין ברית המועצות לארצות הברית, בתום מלחמת העולם השנייה. משמעותה המעשית חמקמקה, לעיתים עמומה, ומדי פעם עולות שאלות בנוגע לתקפותה: כיצד אימצה ישראל את ההערכה ש"חמאס מורתע" כבסיס בחשיבה האסטרטגית? מדוע הפכה האמונה בהרתעה



**ד"ר אבנר ברנע**, עמית מחקר, המרכז לחקר הביטחון הלאומי, אוניברסיטת חיפה. לשעבר בכיר בשב"כ

ארצות הברית לברית המועצות ב־1962. את ההסכמות שהביאו לפתרון המשבר אפשר לייחס להרתעה ההדדית בין שתי המעצמות. בתאוריית ההרתעה אין התייחסות מובהקת לשאלה כיצד כל אחד מהצדדים יודע מה חושב האחר ומה תהיה תגובתו. ניתוח התרחישים האפשריים מתבסס בדרך כלל על הערכות. עם זאת, ידוע על מקרים שבהם הצליחו המודיעין האמריקני והבריטי ללמוד על הערכות ברית המועצות בתקופת מתח בין־גושי, באמצעות מודיעין שהגיע מסוכנים בכירים בעלי גישה למקבלי ההחלטות בברית המועצות (לדוגמה, המודיעין האמריקני שהפעיל בתקופת משבר הטילים את אולג פנקובסקי, קצין בכיר ב־GRU (המודיעין הצבאי הסובייטי), ואולג גורודייבסקי, קצין קג"ב שהופעל על ידי המודיעין הבריטי.

## ההרתעה ותפיסת הביטחון של ישראל

ההרתעה היא אחד משלושת גורמי היסוד המרכיבים את תפיסת הביטחון של ישראל עוד משנות ה־50 של המאה ה־20. תפיסת הביטחון המסורתית שגיבש ראש הממשלה דאז, דוד בן־גוריון, נשענת על משולש הביטחון: הרתעה למניעת מלחמה, התרעה מודיעינית מספקת מפני מלחמה, והכרעה במתקפה שמיועדת לסיום מהיר ומוחץ של המלחמה.<sup>12</sup> תפיסה זו עודכנה פעם אחת בלבד. ב־2007 המליצה ועדה בראשות ח"כ דן מרידור להוסיף צלע רביעית לתפיסת הביטחון: ההתגוננות נוכח האיומים הגוברים על העורך (איום צבאי, טרור ונשק בלתי קונוונציונלי).<sup>13</sup> למרות העובדה שוועדת מרידור התייחסה ברצינות לאיומי הטרור, סיכול הטרור וההתמודדות עימו לא הפכו לחלק מתפיסת הביטחון של ישראל. מאמר שפורסם במכון למחקרי ביטחון לאומי ב־2020 הצביע על כך שבתפיסת הביטחון אין די התייחסות לאתגרי ביטחון הפנים, בעיקר בתחום סיכול הטרור והחתרנות, וקרא לשלב את המודיעין המסכל בתפיסת הביטחון באופן רשמי, במיוחד לאחר שוועדת מרידור הצביעה על משקלו בתפיסת הביטחון הלאומי.<sup>14</sup> ההפתעה של 7 באוקטובר לא הייתה הפעם הראשונה שבה ישראל הופתעה בגין דבקות בקונספציה. קהילת המודיעין עמדה למבחן ההתרעה שש פעמים: 1960 (פרשת "רותם"), 1967, 1969 (מלחמת ההתשה), 1970 (התערבות רוסית ישירה לצד המצרים), 1973, ו־2023. רק פעם אחת מהן התרעה - לפני מלחמת ההתשה, במרס 1969.<sup>15</sup> בשאר המקרים דבקה בקונספציה שאננה למרות המידע שעמד לרשותה. הפעם הראשונה שבה ההרתעה לא פעלה מול מהלך של ארגון טרור, ולא של מדינה, היא ב־7 באוקטובר 2023.

אף שבהתייחסות ישראל לאיום חמאס עליה, לפחות מ־2014, ההרתעה, במשמעות של "חמאס מורתע", שימשה שיקול אסטרטגי מרכזי - ב־7 באוקטובר התברר כי כשלה, וכי בחסותה התכוננה חמאס למתקפה רחבה על ישראל.

## ההרתעה וארגוני הטרור

הוגי דעות בתחום ההרתעה מעריכים כי לתאוריה זו השפעה מינימלית, אם בכלל, על ארגוני טרור.<sup>16</sup> לדעת אחרים, "התאוריה של ההרתעה היא מצומצמת מדי ונאיבית מכדי להיות רלוונטית ללחימה בטרור".<sup>17</sup> בהצהרה שמסר בזמנו הנשיא ג'ורג' ו' בוש אחרי מתקפת 11 בספטמבר, חידד: "תפיסות שמרניות של הרתעה לא יכולות

## מקורה של תאוריית ההרתעה

בתום מלחמת העולם השנייה התפתחה תאוריית ההרתעה, שהשפיעה רבות על האסטרטגיה הצבאית של ארצות הברית וברית המועצות ובהמשך גם על אסטרטגיית הביטחון של מדינות אחרות, במיוחד אלה שהצליחו לפתח נשק גרעיני. בעקבות זאת התפתח מאזן האימה של הרתעה הדדית המושתת על איום גרעיני בלי לעבור את הסף למלחמה, וכך נחסך הצורך בהפעלה הממשית של נשק המלחמה הכוללת.<sup>3</sup> המשמעות האסטרטגית של ההרתעה היא "איום בעונש כבד על מעשה מצד היריב כדי לשכנעו להימנע מאותו מעשה".<sup>4</sup> התאוריה והפרקטיקה של ההרתעה מבוססות על הקטנת האיומים על ידי הצד האחד, באמצעות שכנוע הצד האחר להימנע מיוזמה לפעולות צבאיות - בנימוק שהנוק שייגרם לו יהיה גדול.<sup>5</sup> הבעיה העיקרית בשימוש בהרתעה נובעת מהשאלה, עד כמה אמין האיום הצבאי בנוק שייגרם לצד האחר, אם יתקוף, גם אם ייגרם לו נזק מהותי.<sup>6</sup>

## הרתעה נחשבת למוצלחת אם התוקף הפוטנציאלי מעריך כי סיכויי ההצלחה של ההתקפה נמוכים בעוד התשלום שישלם על המהלך יהיה גבוה. במקרה ששחקן נמנע מלפעול בגלל חשש ממהלכי הצד האחר, המורתע, הרי ההרתעה עובדת

תומס שלינג, מאבות פיתוח תאוריית ההרתעה, טען כי "מטרת ההרתעה היא למנוע פעולה בשל החשש של הצדדים מתוצאותיה".<sup>7</sup> הרתעה נחשבת למוצלחת אם התוקף הפוטנציאלי מעריך כי סיכויי ההצלחה של ההתקפה נמוכים בעוד התשלום שישלם על המהלך יהיה גבוה.<sup>8</sup> במקרה ששחקן נמנע מלפעול בגלל חשש ממהלכי הצד האחר, המורתע, הרי ההרתעה עובדת.<sup>9</sup> לכן, תנאי חשוב להצלחת ההרתעה הוא שהתוקף יאמין בהשלכות הכרוכות במימוש התאוריה.<sup>10</sup> התאוריה מניחה כי שני הצדדים מכירים היטב זה את זה, וכי ההערכות של כל אחד מהם בנוגע למהלכי הצד שכנגד הן שהוא פועל באופן רציונלי.<sup>11</sup> ההרתעה בין שתי המעצמות, ארצות הברית וברית המועצות, פעלה ומנעה מלחמה בעיקר מאחר שלשני הצדדים נשק גרעיני.

קשה לדעת אם ההרתעה מצליחה: ייתכן כי אי־התגרות היריב נובעת מאיום של הצד האחר או מכך שהיריב מחליט, משיקוליו האסטרטגיים, שלא לפעול עד שירגיש בשל, ואז, אם הוא פועל, ההרתעה נכשלת. אחד המבחנים החשובים לתקפות תאוריית ההרתעה היה בעת משבר הטילים שהתחולל בין



**משבר הטילים בין ארצות הברית לברית המועצות, 1962.** את ההסכמות שהביאו לפתרון המשבר אפשר לייחס להרתעה ההדדית בין שתי המעצמות. צילום: ויקיפדיה

לפעול מול טרור".<sup>18</sup> יש כמה סיבות לטענה שמהות ההרתעה אינה רלוונטית במקרה של איומי טרור. הראשונה, טרוריסטים אינם נחשבים רציונליים. השנייה, הטרוריסטים נחושים להשיג את מטרתם כמעט בכל מחיר. השלישית, הם אינם פוחדים מתגובה למעשיהם.<sup>19</sup> חוקרים אחרים (מעטים יחסית) טוענים שבמקרים מסוימים התרעה יכולה לגרום לקבוצות טרור להימנע מפעולה. ואולם גם לפי גישה זו מדובר בטענה בעייתית משום שברבים מהמקרים של ארגוני טרור, קשה להרתיעם לאורך זמן.<sup>20</sup> כשארצות הברית בחנה את כוונות אל-קאעדה לתקוף בתוך שטחה, לאחר המתקפות המוצלחות של ארגון הטרור על שגרירויותיה בניירובי (קניה) ובדאר א-סלאם (טנזניה) ב-1998, ובהמשך במתקפה הימית על המשחתת "קול" (ב-2000) - קהילת המודיעין האמריקנית לא חשבה

על כך במונחי הרתעה. הדיון במערכת הביטחון האמריקנית התקיים סביב השאלה - האם לאל-קאעדה, שהכריז על כוונתו לתקוף בתוך ארצות הברית, יש יכולות לבצע את האיום?<sup>21</sup> התשובה של מערכת הביטחון האמריקנית הייתה שלילית - ובכך טעתה.<sup>22</sup>

בהקשר של הרתעה מול ארגוני טרור, מיד אחרי מלחמת לבנון השנייה נשמעו בישראל קולות שטענו כי חזבאללה, המופעל על ידי איראן, מורתע, וראש הממשלה אהוד אולמרט חיזק הנחה זאת, באומרו: "נדמה לי שהוא (נצראללה) מורתע מתגובה".<sup>23</sup> מ-2007 נוספו לעזה מאפיינים של מדינה, כולל מוסדות ממשלתיים, אך בפועל היא מדינה סוררת בהובלת חמאס, הנשלטת על ידי ארגון טרור.

**כיצד נוצרה הקונספציה שלפיה "חמאס מורתע"?** ועדת אגרנט טבעה את המונח "קונספציה" להגדרת התפיסה שגיבשה חטיבת המחקר של אמ"ן ב-1971, ואשר התבססה על שתי הנחות יסוד: הראשונה, מצרים לא תצא למלחמה נגד ישראל אלא אם תבטיח לעצמה תחילה יכולת תקיפה אווירית. השנייה, סוריה לא תתקוף את ישראל אלא עם מצרים.<sup>24</sup>

בעוד את הקונספציה בהקשר של מלחמת יום הכיפורים גיבש

על ידי איראן, מורתע, וראש הממשלה אהוד אולמרט חיזק הנחה זאת, באומרו: "נדמה לי שהוא (נצראללה) מורתע מתגובה".<sup>23</sup> מ-2007 נוספו לעזה מאפיינים של מדינה, כולל מוסדות ממשלתיים, אך בפועל היא מדינה סוררת בהובלת חמאס, הנשלטת על ידי ארגון טרור.

### **כיצד נוצרה הקונספציה שלפיה "חמאס מורתע"?**

ועדת אגרנט טבעה את המונח "קונספציה" להגדרת התפיסה שגיבשה חטיבת המחקר של אמ"ן ב-1971, ואשר התבססה על שתי הנחות יסוד: הראשונה, מצרים לא תצא למלחמה נגד ישראל אלא אם תבטיח לעצמה תחילה יכולת תקיפה אווירית. השנייה, סוריה לא תתקוף את ישראל אלא עם מצרים.<sup>24</sup>

**תרשים 1:**  
**התביסה שלפיה "חמאס מורתע",**  
**לפי גישת ניתוח תרחישים**



מחודשת שלהם על ידי הבקרה בגבולות, אלה מגדילים את הסיכוי שהיעד הזה יושג.<sup>27</sup> דהיינו, ראש הממשלה העביר את המסר שלפיו הפגיעה הצבאית הקשה בחמאס תעצור אותו מלפעול בעתיד.

ההערכה שחמאס למד את הלקח מפעולת צה"ל ב"צוק איתן" התאימה להערכות המדיניות של הממשלה ולאינטרס של חמאס. במשך שנים הובילו ממשלות ישראל השונות גישה מדינית שדגלה בפיצול הכוחות בין עזה ובין הגדה המערבית, כדי למנוע מיו"ר הרשות להתקדם לעבר הקמת מדינה פלסטינית. היה ברור שמטרה כזאת קשה מאוד לביצוע כל עוד חמאס פועלת בעזה, אינה נשמעת להוראות הרשות ומתנהלת כאילו אינו חלק ממנה.

**בעוד את הקונספציה בהקשר של מלחמת יום הכיפורים גיבש צה"ל, בראשות אמ"ן, התגבשות הקונספציה שלפיה חמאס מורתע החלה בהתבטאויות של הדרג המדיני, וצה"ל אימץ אותה בהמשך. זהו הבדל חשוב**

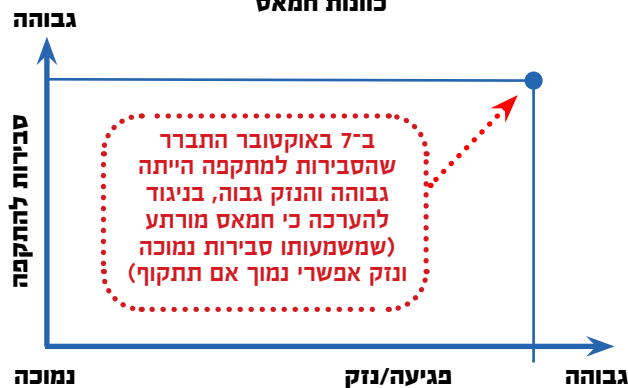
בה בעת ביצעה ישראל מהלכים שטיפחו את חמאס, כגון הסכמה להעברת סכומי כסף גבוהים מדי חודש, על ידי קטר, אף שבישראל ידעו כי רוב הכסף מגיע לחמאס וכי שם משתמשים בו לצורך היערכות למלחמה. המדיניות הייתה להתייחס לרשות הפלסטינית כאל נטל, ואילו לחמאס כאל נכס.<sup>28</sup>

במלאת שנה ל"צוק איתן" אמר קצין בכיר בפקוד הדרום כי "חמאס מורתע, מרוסן ומרסן" והוסיף, "המבצע יצר פוטנציאל של שקט לשנים קדימה, חמאס לא מצליחה לשקם את המנהרות שהושמדו, אך לשם כך יש לשפר את המצב הכלכלי בעזה, להמשיך לפגוע בהתעצמות הצבאית של חמאס ולהסדיר את הפסקת האש".<sup>29</sup> זו הייתה האמירה הפומבית הראשונה מיני רבות של צה"ל והדרג המדיני לפיה "חמאס מורתע". ראש אמ"ן ב-2019 תמיר הימן קבע כי חמאס "מאוד מורתע ממלחמה", והסביר כי יש לארגון הטרור "מחויבות ריבונית הולכת וגוברת". עד כמה חזקה ומושרשת במערכת הביטחון הייתה התודעה כי חמאס מורתע ניכר בדוח המודיעין ששלח שב"כ בליל 7/6 באוקטובר ב-03:17, ובו נאמר: "יש ברצועה סימנים מעידים

על היערכות חירום של חמאס. עם זאת, אנחנו מעריכים כי חמאס אינו מעוניין בהסלמה ולא רוצה במלחמה".<sup>30</sup> את ההסבר לגיבוש קונספציה זאת ניתן לייחס להטיה הקוגניטיבית מסוג "מחשבה מייחלת", המבוססת על הרצון להאמין שבמצב מסוים יקרה משהו שרוצים בו.<sup>31</sup> זאת, לטעמי, המחשבה שהשפיעה על אלה שגיבשו את הקונספציה, ועל אלה שקיבלו אותה ללא עוררין - במקום לבחון עובדות ומציאות. ההטיה נבעה מהפזונה האסטרטגית של הדרג המדיני להפריד בין יו"ש ובין עזה. הבסיס לכך היה סימנים של "שינוי מהותי" בקרב אנשי חמאס בעזה, שמבקשים (לכאורה) למנוע עימותים צבאיים תכופים.

מערכת הביטחון טעתה ולא הבינה שפעילי חמאס חיכו בסבלנות להזדמנות, ולא באמת שינו את תפיסתם האסטרטגית. בהתאם לכך, לפי גישת ניתוח תרחישים (תרשים 2), הערכת מערכת הביטחון הייתה שגויה. בפועל, הסבירות שחמאס יתקפו הייתה גבוהה, והנזק התעצם בגין הכשל המודיעיני ואי-הימצאות כוחות צה"ל על גבול עוטף עזה. עוצמת השתרשות הקונספציה ניכרת בכך שהדרג המדיני סירב להצעות קהילת המודיעין לפגוע בראשי הטרור בעזה בהזדמנויות שונות,<sup>32</sup> מחשש שסיכול ממוקד כזה יביא לתקיפה של חמאס ויוביל בפועל לסיום מצב ההרתעה.

**תרשים 2:**  
**משמעות הטעות בהערכת כוונות חמאס**



**ההרתעה וכשל המודיעין**

המילים "חמאס מורתע" הן מילות מפתח בניתוח הסיבות לכישלון המודיעין במתקפת 7 באוקטובר. בדיונים שנערכו כשבועיים לפני המלחמה בהשתתפות דרגים בכירים בצה"ל, במערכת הביטחון ובדרג המדיני, טענו אותם גורמי הערכה כי חמאס מורתע וכי אינו מעוניין בהסלמה, והערכה זו התקבלה.<sup>33</sup> במאי 2021 פרצו באזור הר הבית קטטות אלימות בין יהודים לפלסטינים, שהידרדרו למהומות בערים המעורבות בישראל. זאת הייתה תחילתו של מבצע "שומר החומות", שבמהלכו ירתה חמאס רקטות לכיוון ירושלים, וישראל הגיבה בירי לעזה. ישראל פירשה את הפסקת האש המהירה בין הצדדים, כעבור שלושה ימים, בכך שחמאס אינה מעוניינת בעימות עם ישראל, ושוב חזרה להדהד הסיסמה "חמאס מורתע".<sup>34</sup>



**ראש אמ"ן אהרון חליוה בפגישה עם שר הביטחון יואב גלנט, במהלך המלחמה.** העלאת ספקות בנוגע לקונספציה יכולה להוביל למסקנות חשובות על השינויים הנדרשים בהיערכות. צילום: אריאל חרמוני, משרד הביטחון

בנושא חמאס מורתע.<sup>35</sup> מאותה הסיבה אפשרה ישראל לקטר להכניס לעזה מאות מיליוני דולרים, ולהעניק לתושבי עזה היתרי עבודה בישראל.

ב־7 באוקטובר התברר כי התנהגות חמאס כמורתע הייתה מסך עשן שתכננה התנועה בקפידה כדי להמשיך בבניית מערך מנהרות מסועף וכדי להיערך כראוי לפלישה רחבה ליישובים ולבסיסים שבקרבת רצועת עזה, ולפי "ווישינגטון פוסט", אף הלאה משם, אל תוך יהודה ושומרון.<sup>36</sup>

### לאתגר את תפיסת ההרתעה

כיום, אולי יותר מבעבר, המציאות הטכנולוגית מאפשרת לקדם מהלכי הונאה מתוחכמים ברשתות החברתיות ובאמצעי תקשורת אחרים. בה בעת יש התפתחות מואצת בתחום המודיעין הגלוי, שבמידה מסוימת יכולה לנטרל את ניסיונות ההטעיה. במקרה של 7 באוקטובר, נראה כי המודיעין התקשה לספק תמונת מודיעין<sup>37</sup> ולכן התפתחה הנטייה להיתלות בקונספציות, שבדיעבד מתברר כי קיבעו תמונת מודיעין שגויה ופגעו באופן שבו הוערכה יכולת האויב. גם כשכבר היה מודיעין על כוונות חמאס, ההערכה הייתה שאין בהן ממש מאחר שאין ביכולתה של התנועה לבצע את כוונותיה.<sup>38</sup> כדי לדעת מה האויב חושב, בעיקר אם מדובר בארגוני טרור, נדרש ידע אינטימי על ראשיו: מה הם חושבים? האם מתנהלים

**את ההסבר לגיבוש קונספציה זאת ניתן לייחס להטיה הקוגניטיבית מסוג "מחשבה מייחלת", המבוססת על הרצון להאמין שבמצב מסוים יקרה משהו שרוצים בו. זאת, לטעמי, המחשבה שהשפיעה על אלה שגיבשו את הקונספציה, ועל אלה שקיבלו אותה ללא עוררין - במקום לבחון עובדות ומציאות**

לאחר "שומר החומות" התחזקה בישראל ההערכה כי לחמאס יש מה להפסיד במקרה של עימות עימה. לפי הנחה זאת, מבצע צבאי של צה"ל מחזק את ההרתעה: פעולות צה"ל משמען שחמאס סופגת זחיר כבד. לפיכך, בעקבות ההבנה שהיא צפויה להפסיד בעימותים צבאיים עם ישראל (לדוגמה: גריעת הטבות כלכליות), ההנחה הייתה שחמאס לא תנקוט פעולות צבאיות מיוזמתה. בעלי תפיסה זאת אף סברו שאם פניה לרגיעה ממושכת - ראוי לתת לה, בהדרגתיות, הקלות מסוימות כגון הרחבת מרחב הדיג והכנסת סחורות לעזה, לפי מסמכים שפורסמו, הערכה זו הייתה מקובלת על ראשי צה"ל ושב"כ: "אף אחד בפקוד דרום לא אתגר את הגורמים הבכירים בצה"ל, שב"כ והדרג המדיני



**יחיא סנואר - "חמאס מורתע".** טעות בהערכת כוונותיו של מנהיג אויב יכולה להיות בעלת משמעויות מרחיקות לכת. צילום: חמאס

והיא הגיעה מהדרג המדיני, משיקולים מדיניים, וזלגה אל תוך המערכת הביטחונית - ללא ניסיון אמיתי של מערכת הביטחון והמטה לביטחון לאומי לאתגר את תקפותה. גם כאשר היו הערכות מודיעין בודדות בדבר כוונות חמאס לתקוף, הן התנפצו על שובר הגלים של הקונספציה.

**יש הבדל מהותי בין הרתעה מול מדינה ובין הרתעה מול ארגון טרור או ישות המנוהלת על ידי ארגון טרור, כעזה. ככל הנראה, תאוריית ההרתעה איננה תקפה בעימות בין מדינה לארגון טרור. ארגון הטרור המובל על ידי אידאולוגיה קיצונית אומנם מחשב את צעדיו ולכן נראה לעיתים, בטעות, כרציונלי, אולם בסופו של דבר פועל כדי לממש את האידאולוגיה שלו**

השאננות של ישראל נבעה במידה רבה מהאמונה כי "חמאס מורתע", שהושפעה ככל הנראה מהטיית "מחשבה מייחלת", בגלל התאמתה למטרות האסטרטגיות של הדרג המדיני והצבאי. לפי גישת ניתוח תרחישים, הערכת הסיכון שנטלה מערכת הביטחון בהישענה על התפיסה "חמאס מורתע" הייתה שגויה, ולכן הנזק שנגרם לישראל היה גבוה מאוד. באחריות ראשי המודיעין לאתגר באופן שוטף כל קונספציה, וחבל שהמלצת ועדת אגרנט להקמת גוף מקצועי ואיכותי בתוך המודיעין, אשר יעסוק בכך, התמוססה בשנים האחרונות.

ברציונליות? מהם הגורמים המשפיעים על החלטותיהם? האם מונעים מתוך אידאולוגיה או שיקולים אחרים? מיהם חברי הקבוצה המצומצמת שעל פיהם יישק דבר?

במקרה של התמודדות עם קונספציה המבוססת על הערכות קיימות בנוגע לכוונותיו של האויב ושל בכיריו, כגון הקונספציה "חמאס מורתע", יש צורך במודיעין אינטימי שיכול לסייע בהזמה או באישוש של הערכה זו. אם אין ברשות המותקף הפוטנציאלי מידע כזה - עליו לחפש מידע איכותי על הדמות המובילה אצל האויב, ולהסתייע בכך לצורך הערכת כוונותיו. במקרה של סנואר, לשב"כ הייתה היכרות טובה וארוכת שנים עימו. הם ידעו שהוא מובל על ידי אידאולוגיה אסלאמית קנאית,<sup>39</sup> ולא הייתה כל סיבה להאמין ששינה עמדותיו והפך מתון. היכרות אישית היא יתרון גדול במקרה שמדובר במקבל החלטות מרכזי, בעיקר בצבא טרור. היא יכולה לשמש בסיס לאתגור קונספציות, להעלאת ספק ולסייע בסיעור מוחות בהשתתפות מומחים שונים, מארגוני המודיעין ומחוצה להם, כדי להעלות השערות חלופיות. העלאת ספקות בנוגע לקונספציה יכולה להוביל למסקנות חשובות על השינויים הנדרשים בהיערכות. טעות בהערכת כוונותיו של מנהיג אויב יכולה להיות בעלת משמעויות מרחיקות לכת, ובמקרה של 7 באוקטובר ייתכן שתרמה לא מעט לחוסר ההיערכות של צה"ל למתקפה. היעדר מודיעין מסביבתו הקרובה של סנואר העצים את הערפל בדבר כוונותיו.<sup>40</sup>

**במקרה של התמודדות עם קונספציה המבוססת על הערכות קיימות בנוגע לכוונותיו של האויב ושל בכיריו, כגון הקונספציה "חמאס מורתע", יש צורך במודיעין אינטימי שיכול לסייע בהזמה או באישוש של הערכה זו. אם אין ברשות המותקף הפוטנציאלי מידע כזה - עליו לחפש מידע איכותי על הדמות המובילה אצל האויב, ולהסתייע בכך לצורך הערכת כוונותיו**

### סיכום

מתקפת הפתע של חמאס ב-7 באוקטובר הייתה הפתעה אסטרטגית כואבת לישראל. מבחינת סוגי ההפתעות, הייתה זו "הפתעה מרוכזת", משמע - המודיעין של המותקף היה שאנן וטעה בהערכת הכוונות של יעד המודיעין, אף שהכירו היטב. בשנים שקדמו למתקפה הצליח התוקף להסתיר את כוונותיו ואת יכולותיו כדי להשיג יתרון מובהק כאשר יתקוף.<sup>41</sup>

יש הבדל מהותי בין הרתעה מול מדינה ובין הרתעה מול ארגון טרור או ישות המנוהלת על ידי ארגון טרור, כעזה. ככל הנראה, תאוריית ההרתעה איננה תקפה בעימות בין מדינה לארגון טרור. ארגון הטרור המובל על ידי אידאולוגיה קיצונית אומנם מחשב את צעדיו ולכן נראה לעיתים, בטעות, כרציונלי, אולם בסופו של דבר פועל כדי לממש את האידאולוגיה שלו.

אחת הסיבות המרכזיות לכישלון בהערכת כוונות האויב הייתה עוצמת הקונספציה שחמאס מורתע, שהתפתחה החל מסוף "צוק איתן". לקונספציה זו לא היה בסיס מחקרי מוצק

**ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.**



- Cornell University Press, p. 23
9. Fearon, J. (2002). Selection Effects and Deterrence. *International Interactions*, 28 (1): 5–29
10. Glaser, C. L. (1990). *Analyzing Strategic Nuclear Policy*. Princeton University Press, p. 20
11. Huth (1999)
12. דקל, א' ומניב, ע' (2017). תפיסת ביטחון לאומי מעודכנת לישראל. המכון למחקרי ביטחון לאומי
13. מרידור, ד' ואלדדי, ר' (2017). תפיסת הביטחון של ישראל: דוח הוועדה לגיבוש תפיסת הביטחון ובחינתו בחלוף עשור. המכון למחקרי ביטחון לאומי, מזכר 182
14. ברנע, א' (2020, אפריל). שילוב המודיעין המסכל בתפיסת הביטחון של ישראל. עדכן אסטרטגי, המכון למחקרי ביטחון לאומי, כרך 23, גיליון 2
15. גלבוש, ע' (2013). מר מודיעין. ידיעות ספרים, עמ' 386
16. Richard, K. B. (2002). *The Soft Underbelly of American Primacy: Tactical Advantages of Terror*, in Demetrios James Caraley, ed., September 11, Attacks and U.S. Foreign Policy. Academy of Political Science, p. 46
17. Davis, P. & Jenkins, B. (2002). Deterrence and Influence in Counterterrorism: A component in the War on al-Qaeda (Santa Monica, Calif: RAND), p. xviii
18. Bush, W. George, *The National Security Strategy of the United States of America* (Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, September, 2002), p. 15
19. Pape, R. (2005). *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. Random House, p. 5
20. Trager, R. & Zagorcheva, D. (2005/2006) *Deterring Terrorism: It Can Be Done*. *International Security*, Vol. 30, No. 3, pp. 87-123
21. ברנע, א' (2019). את זאת לא צפינו: ניתוח השוואתי של כישלונות מודיעיניים בתחום הלאומי ובתחום העסקי. רסלינג, עמ' 147–202
22. שם
23. ויסמן, ל' (2008, ביולי). אולמרט: "לא צפויה התלקחות – חיזבאללה עסוק בנושאי פנים". גלובס
24. ועדת אגרנט (1974). דו"ח ועדת אגרנט, דו"ח ראשון, ארכיון צהל. עמ' 8, סעיף 11
25. שלו, א' (2007). כישלון והצלחה בהתרעה: הערכת המודיעין ערב מלחמת יום הכיפורים. משרד הביטחון
26. Bradfield, R., Wright, G., Burt, G., Cairns, G., & Heijden, K. V. D. (2005). The origins and evolution of scenario techniques in long range business planning. *Futures*, 37 (8): 795–812
27. אברמוביץ, א' (2014, 28 באוגוסט). נתניהו העתיק את הנאום של עצמו מ-2012. וואלה
- בספרו כי כבר בדצמבר 1949, בשל הצורך בריתוק משקי של עובדים חיוניים כמו גם אמצעי ייצור (כולל רשימות של "חומרים בסיסיים לצרכים אסטרטגיים"), החליטה הממשלה להקים "מועצה עליונה להסדר כוח-אדם" ליד משרד ראש הממשלה, והצבא גם קידם תיקוני חקיקה, כתוספת או כעדכון לחוק שירות הביטחון – חקיקה לשעת חירום (נובמבר 1953) שהסדירה את הריתוק המשקי לצרכים המבצעיים של צה"ל: תמרי, ד' (2012). האומה החמושה: עלייתה ושקיעתה של תופעת המילואים. מערכות ומודן, עמ' 184–185
35. סובלמן (2023)
36. תמרי (2012), עמ' 185
37. Minder, R & Kazmin, A. (2023, March 20). Explosives Shortage Threatens EU Arming Ukraine. *Defence News Updates*; סובלמן (2023); חוק התאגידים הביטחוניים (הגנה על אינטרסים ביטחוניים), תשס"ו-2006; וכן הגישה האירופית של The Critical Raw Materials Alliance - CRM Alliance
38. מהלך שישפיע על המשך הלחימה? המדינה שהטילה חרם נשק על ישראל. (2024, 20 בינואר). מעריב; החרם של צ'ילה: ישראל סולקה מיריד התעופה והחלל של אמריקה הלטינית. (2024, 6 במרס). YNET; לא רק הולנד: המדינות שעצרו סיוע ביטחוני לישראל, ואלו שמאיימות לעשות זאת. (2024, 25 בפברואר). מאקו; UK to consider suspending arms exports to Israel if Rafah offensive goes ahead. (2024, February 21). *The Guardian*
39. כהן, א"ש (2024, 13 בינואר). נתניהו: "מכינים את התעשיות הביטחוניות לניתוק התלות בעולם". ישראל היום

**"חמאס מורתע" (עמ' 24)**

1. Barnea, A. (2020). Strategic Intelligence: A Concentrated and Diffused Intelligence Model. *Intelligence and National Security*, 35:5, pp. 701-716
2. Bastardi, A., Uhlmann, E. L., & Ross, L. (2011). Wishful Thinking: Belief, Desire, and the Motivated Evaluation of Scientific Evidence. *Psychological Science*, 22 (6), pp. 731–732
3. יהושפט, ה' (1990). מלחמה ואסטרטגיה. מערכות, עמ' 41
4. שם, עמ' 221
5. Huth, P. K. (1999). Deterrence and International Conflict: Empirical Findings and Theoretical Debate. *Annual Review of Political Science*, 2: 25–48
6. Lindsay, Jon R. & Gartzke, E. (2019). Introduction: Cross-Domain Deterrence, from Practice to Theory (Oxford University Press), p. 2
7. Schelling, T. C. (1966). *Arms and Influence*. Yale University Press
8. Mearsheimer, J. J. (1984). *Conventional Deterrence*.

28. שניידר, ט' (2023, 8 באוקטובר). במשך השנים חיזק נתניהו את חמאס. זמן ישראל
29. מערכת העיתון (2015, 8 ביולי). חמאס מורתע, מרוסן ומרסן. ישראל היום
30. תכנית עובדה, תיק אוקטובר. ערוץ 12, מאקו, 8 מרס 2024
31. Riccio, M., Cole, S. & Balcetis, E. (2013). Seeing the Expected, the Desired, and the Feared: Influences on Perceptual Interpretation and Directed Attention. *Social and Personality Psychology Compass*. 7 (6): 401–414
32. לימור, י' (2023, 19 באוקטובר). ההמלצה הדרמטית של ראש שב"כ שלא התקבלה. ישראל היום
33. זיתון, י' וחלבי, ע' (2023, 7 באוקטובר). בימים שלפני מתקפת הפתע: בכירים בצה"ל אמרו לדרג המדיני שחמאס מורתע. Ynet
34. לימור, י' (2023, 19 באוקטובר). ההמלצה הדרמטית של ראש השב"כ לשעבר שלא התקבלה. ישראל היום
35. קובוביץ, י' (2024, 13 מרס). היהירות הייתה על הקיר. הארץ
36. קידר, נ' (2023, 12 נובמבר). דיווח: חמאס תכנן לפרוץ גם ליישובים ביו"ש. ערוץ 7
37. קובוביץ, י' (2024, 10 מאי). צה"ל בנה תפיסה חדשה בעקבות שומר חומות והיא קרסה ב־7.10. הארץ
38. בוחוט, א' (2023, 18 נובמבר). "אם בכיר היה קורא את מה שכתבה, היה מקבל התקף לב": התרעות הנגדת לפני השבת השחורה. וואלה
39. שדה, ש' (2023, 6 בדצמבר). "אמר שברצונו לכבוש ישובים ולבצע טבח": מיוחד, החוקר של סינואר מדבר. מעריב
40. לימור, י' (2023, 29 בנובמבר). ביהירות ובאדישות: מה קרה עם ידיעת הזהב על תוכנית חמאס? ישראל היום
41. ברנע (2019), עמ' 12
- כל דאליים גבר - מורה נבוכים למיליציות וארגונים חמושים בסוריה (עמ' 30)**
1. בשארה, ע' ב"סוריה: חרב אלאלאם נחו אל חוריה" Arab Center for Research & Policy studies, עמ' 212
2. לבנוני, מ'. לגבי תחילת מעורבות חזבאללה במלחמה בסוריה ראו במאמר "Proxy Wars in Syria" עמוד 172 מתוך קובץ המאמרים "The Syrian War between Justice and Political Reality" עורכים: מודריק, אבן חן, ה', בומס, נ. [https://www.facebook.com/LwaAlamamAlhsyn/?locale=ar\\_AR](https://www.facebook.com/LwaAlamamAlhsyn/?locale=ar_AR)
3. לבנוני, מ' Proxy wars in Syria בתוך: The Syrian War מודריק אבן חן, ה', בומס, נ', עור', הוצ' קמברידג' (2020), עמ' 170
4. <https://www.syriahr.com/lwaa-hmza-bn-ebd-matlab-hi-569734/>
5. <https://www.syriahr.com/lwaa-hmza-bn-ebd-matlab-hi-569734/>
6. <https://www.syriahr.com/lwaa-hmza-bn-ebd-matlab-hi-569734/>
7. [https://www.dni.gov/nctc/ftos/isis\\_fto.html](https://www.dni.gov/nctc/ftos/isis_fto.html)
8. כורדים רבים מגלים סימפטיה ורצון לקשרים עם ישראל במפגשים אישיים וברשתות החברתיות
9. <https://www.syria.tv/> מא קצה חזב אל-לואא אל-סורי אללד' ח'לק ג'דלא ואנקסאמהא פי חראב אל-סוידאא - (מהו סיפורה של מפלגת הדגל הסורי והפיצול בתנועה בסוידאא)
- לחימה בערים (עמ' 44)**
1. להבנתי הם לא התכוונו לכבוש את כל אוקראינה, לא להחליף את המשטר.
2. להרחבה על הקרב על קייב ראו: ברלוביץ, א' (2022, 16 ביוני). על גבורה וטרגדיה – הצנחנים הרוסים בקרב גוסטומל. מערכות; ברלוביץ, א' (2022, 7 ביולי). מה עצר את התמרון היבשתי הרוסי בחודשיים הראשונים למלחמה? מערכות; הכט, ע' וברלוביץ, א' (2022, 28 באפריל). המערכה היבשתית במלחמה באוקראינה. בין הקטבים 37
3. צילומי לוויין מסחריים; סרטונים שאזרחים אוקראינים מצלמים בטלפונים ומפיצים; צילומי צמתיים; מחקר אוסינטי; מקורות רשמיים שחשודים בהטיה מובנית.
4. Nils Adler, N. (2021, January 26). "There's always danger": Preparing for war on Ukraine's front line. Al Jazeera
5. Trevelyan, M. & Winning, A. (2022, March 25). Russia states more limited war goal to "liberate" Donbass. Reuters; BBC. (2022, May 26). "Donbas: Why Russia is trying to capture eastern Ukraine". BBC
6. Research Program Director in the Russia Studies Program at CNA
7. Yaffa, J. (2022, June 7). The Fight to Survive Russia's Onslaught in Eastern Ukraine. The New Yorker
8. הכט וברלוביץ' (2022, 28 באפריל); Schogol, J. (2022, June 13). Russia is hammering Ukraine with up to 60,000 artillery shells and rockets every day. Task and Purpose
9. Schogol (2022, June 13)
10. Головнокомандувач ЗС України / CinC AF of Ukraine, facebook (2022, August 16) <https://www.facebook.com/CinCAFU/posts/pfbid031eZhj9XGMJq4C86ysUGdaPAUC1tC8oE27RnSpuc9XQwuVBK4qRqj5f ton8pT6vil>
11. Zabrodskyi, M., Watling, J., Danylyuk, O.V., & Reynolds, N. (2022, November 30). Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022. RUSI, p.37
12. Henkin, Y. Facebook (2022, May 12). <https://www.facebook.com/707650475/>